

4. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ. СУДОУСТРІЙ. ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 344.65

Сергій Банах,

кандидат юридичних наук доцент
кафедри кримінального права та процесу
юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

Людмила Совтис,

студентка групи ПР-43
юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

ІНСТИТУТ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Зазначено, що введення інституту присяжних в Україні – досить позитивний крок, адже принцип забезпечення участі народу у здійсненні судочинства є демократичним принципом та поширеною європейською практикою під назвою «суд присяжних». Вказано, якщо проаналізувати концепцію цього інституту, можна зробити висновок, що суд присяжних, який діє на території України, не відповідає сучасним потребам незалежного судочинства в Україні та з практичної сторони не є дієвим механізмом для функціонування суду присяжних, не виконує ту роль, яка на нього покладена.

Ключові слова: суд присяжних, судова система України, кримінальне провадження, присяжні, професійні судді.

Банах С., Совтис Л.

Институт суда присяжных в Украине: перспективы и проблемы реализации

Означено, что введение института присяжных в Украине — достаточно позитивный шаг, ведь принцип обеспечения участия народа в осуществлении правосудия является демократическим принципом и распространенной европейской практикой под названием «суд присяжных». Указано, что если проанализировать концепцию этого института, можно сделать вывод, что суд присяжных, который действует на территории Украины, не соответствует современным потребностям независимого судопроизводства в Украине и с практической стороны не является действенным механизмом для функционирования суда присяжных, не выполняет ту роль, которая на него возложена.

Ключевые слова: суд присяжных, судебная система Украины, уголовное производство, присяжные, профессиональные судьи.

Banakh S., Sovtys L.

Institute of the Jury in Ukraine: perspectives and problems of implementation

The introduction of the jury in Ukraine is a very positive step, since the principle of ensuring the participation of the people in the administration of justice is a democratic principle and widespread European practice called «jury trial». But if we analyze the concept of this institute, we can conclude that the jury, which operates on the territory of Ukraine, does not meet the current needs of independent legal proceedings in Ukraine and, from a practical point of view, is not an effective mechanism for the functioning of the jury, does not fulfill the role that it has on it laid down.

Keywords: court of jury, the judicial system of Ukraine, criminal proceedings, jurors, professional judges.

Постановка проблеми. Для ствердження України як правової демократичної держави необхідним є реформування багатьох сфер суспільних відносин, найважливішою із яких є правова сфера. На цьому етапі один з ключових елементів є відновлення довіри до судової системи.

Одним з перших та демократичних кроків на цьому шляху є створення інституту «суду присяжних», який, без сумніву, є визначеним елементом участі громадськості у здійсненні правосуддя з демократичних держав.

Разом з тим, перший досвід функціонування даного інституту засвідчує численні прорахунки та недоліки у реалізації покладених на нього функцій. Ускладнений механізм формування колегій присяжних, спеціальні перевірки кандидатів, строки їх проведення, кількісний склад списку присяжних і це далеко не повний перелік обставин, які ускладнюють та заформалізують функціонування даного інституту. Підтвердженням наших доводів є статистичні показники роботи суду присяжних в Україні. Відповідно до статистичного звіту за 1 півріччя 2018 р. загальна кількість справ кримінального судочинства, провадження в яких закінчено склало 19 890, а за участі присяжних розглянуто всього 4 справи, тому ми можемо стверджувати про неефективність і необхідність реформування цієї інституції.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Слід зазначити, що діяльність судової влади досить активно обговорюється в сучасній науковій літературі. Вивченню цього питання приділили увагу такі науковці: В. Тертишник, В. Щерба, О. Гончаренко, В. Федоров, С. Оверчук. Але водночас проблеми неефективності діяльності судових систем є недосконало вивченими і мало висвітленими в сучасній правовій науці.

Метою статті є аналіз діяльності судової системи України, враховуючи проведення судової реформи та аналіз ефективності змін й доцільність існування та функціонування інституту присяжних в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із важливих питань реформування судової системи в Україні та повернення довіри громадян до системи судочинства є функціонування інституту присяжних. Чи можна назвати суд присяжних новелою українського судочинства? На це запитання важко дати відповідь, адже у Конституції України від 28 червня 1996 р. було задекларовано право народу брати участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних, проте лише з прийняттям 13 квітня 2012 р. нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), у §2 Главі 30 передбачено основні положення щодо здійснення судового розгляду за участю присяжних, зокрема, передбачені їх права та обов'язки, особливості виклику та їх усунення тощо[4; 5].

Необхідно зауважити, що кримінальне провадження в Україні проводиться судом присяжних у випадках:

- розгляду судом лише першої інстанції;
- щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі;
- за клопотанням обвинуваченого, кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд.

Такий розгляд справ судом присяжних здійснюється у складі двох суддів та трьох присяжних [5].

Згідно зі ст. 64 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в Україні для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на територіях, на які поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, відповідають вимогам до присяжного і дали згоду бути присяжними [3].

У разі неприйняття місцевою радою (місцевими радами) протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради. Така процедура відбору присяжних, на нашу думку, не є прозорою, зрозумілою та ефективною.

Вирішуючи зазначену проблему, необхідно звернути увагу на світовий досвід. Зокрема, за формування складу суду присяжних в Англії та Уельсі відповідальний лорд-канцлер. Відбір присяжних проводиться на підставі виборчих реєстрів, у які включаються виборці для участі у виборах до парламенту і в місцеві органи влади. Чиновники виборчих органів зобов'язані надавати копії електоральних реєстрів лорду-канцлеру для підготовки списків кандидатів у присяжні. Формування лави присяжних проводиться за жеребом з усього списку кандидатів у присяжні або з частини цих кандидатів. Кожна провінція і територія у Канаді формує свій власний список кандидатів у присяжні, відібраних на підставі різних джерел інформації. В одних випадках це бази – даних водіїв транспортних засобів, в інших випадках – виборчі списки, реєстри власників майна, осіб, які підлягають обов'язковому медичному страхуванню та ін. При нестачі кандидатів у присяжні під час формуванні складу журі в низці випадків у якості майбутніх присяжних можуть бути запрошені будь-які громадяни. А от, наприклад, порядок складання списків присяжних у Французькій Республіці є доволі складним. Першим етапом є створення попередніх списків кандидатур, на основі яких спеціальною комісією за місцем знаходження кожного суду проводиться складання щорічного списку кандидатів. Цією комісією кожного року складається спеціальний список додаткових присяжних з-поміж присяжних міста, яке є місцем певного суду присяжних. Голова трибуналу на відкритому засіданні шляхом жеребкування обирає зі щорічного списку 27 присяжних, які створюють сесійний список [2, с. 5].

У кожній державі законом встановлені певні вимоги для відбору присяжних. Так, у Німеччині ними можуть бути громадяни у віці від 25 до 70 років, які проживають на території муніципалітету, та на момент складання списку кандидатів у шеффени, не визнані неспроможними брати участь у провадженні. Не можуть бути шеффенами громадяни, які порушували принципи людяності правової держави, особи, засуджені до позбавлення волі на строк понад 6 місяців, а також особи, які були вже шеффенами два терміни поспіль, чий термін повноважень ще триває на момент складання списку кандидатів у шеффени. При відборі шеффенів необхідно дотримуватися принципу рівності чоловіка і жінки. В Англії присяжним може бути особа, яка досягла 18-ти річного віку та проживає у цій країні не менше п'яти років (вимога про наявність громадянства відсутня). В Австрії нижня вікова межа становить 30 років; у Російській Федерації – 25 років; у США – 18 років [6, с. 234].

В Україні присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, якщо інше не визначено законом.

Також визначено список осіб які не включаються до списків присяжних громадяни:

- визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- які мають хронічні, психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;
- які мають не зняту чи не погашену судимість;
- народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя;
- особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;
- громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;
- особи, які не володіють державною мовою [3].

Суд присяжних у кожній державі функціонує з різним успіхом, це зумовлено специфікою системи права, національними та соціально-політичними умовами життя, традиціями побудови загальнообов'язкових правил поведінки, а також важливістю відповідних відносин у житті держави.

Законодавче регулювання та організаційне забезпечення процедури формування списків присяжних багато в чому визначає якість судового розгляду за участю присяжних та досконалістю кримінального процесу.

На нашу думку, більш ефективним був би варіант обрання присяжних оголошенням конкурсу, і ретельний відбір кандидатів, який би відбувався у проходженні психологічних та правничих тестів, а також обмеження кількості відібраних осіб у складі 200 осіб для участі в кримінальних справах, яка б поширювалася в кожній юрисдикції відповідного окружного суду. Також необхідно доповнити нормою, що одна і та сама людина не може брати участь як присяжний упродовж року більше, ніж 3 рази, адже це може спричинити незручності для особи, яка долучається до справи. Список затверджувався б 1 раз на рік, а не

на 3 роки як це сьогодні. Необхідно врахувати, що досить ефективною є норма, яка закріплена в КПК України, що передбачає відібрання двох запасних присяжних, які повинні під час судового засідання постійно перебувати на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь із них продовжувати участь у судовому розгляді.

Ми вважаємо, що присяжний згідно із законодавством повинен бути вчасно і належним чином повідомлений про його обрання, свої права та обов'язки, а також можливості відмовитися бути присяжним та відповідальності за винесення неправомірного рішення.

Також доволі дискусійним є питання щодо елементарної обізнаності присяжних у сфері юриспруденції, оскільки відсутність відповідних знань може негативно впливати на об'єктивність та законність судового рішення.

Схожу позицію висловлює В. М. Тертишник, який вважає, що пропонувати неосвіченим у юриспруденції людям робити висновки щодо виключно юридичних проблем – за суттю, дискредитувати саму ідею суду присяжних [9, с. 223].

Щоб запропоновані нами зміни були реалізовані, насамперед необхідно покращити соціальне і матеріальне забезпечення, а також захист присяжних. Висвітлення у мас-медіа прав, обов'язків, а також можливості поданням своєї кандидатури на посаду присяжних шляхом подання електронної заявки.

Поставимо собі, ще одне запитання: чи ефективний суд присяжних в Україні?

Як і будь-яке запитання, воно має бути розглянуто під різними кутами. Позитивною стороною в цьому є те, що присяжні є елементом системи стримувань та противаг у функціонуванні судової ланки, наявність якого є проявом гуманізації кримінального процесу, який спрямований на захист громадянина від свавілля державних органів.

Ми вважаємо, що негативною стороною цього інституту є непрофесійність присяжних, адже, як вже зазначалось вище, відсутність у них базової юридичної освіти може призвести до винесення несправедливого рішення у справі. Внаслідок як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів зі сторони присяжних може затягуватися час розгляду справи.

Більше того, запровадження моделі суду присяжних в Україні нівелюється тим, що участь присяжних передбачена лише в суді першої інстанції та винятково при розгляді справ щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Тобто в суді апеляційної та касаційної інстанцій розгляд таких справ здійснюється лише професійними суддями без участі присяжних, що відповідно зводить нанівець участь останніх у суді першої інстанції, тому доречно було б доповнити КПК України нормою про те, що рішення, прийняте судом присяжних, є остаточне і перегляду й оскарженню не підлягає.

Присяжні під час розгляду справи користуються повноваженнями судді, беручи участь у вирішенні всіх питань, а рішення приймається простою більшістю голосів – це передбачено законодавством України. У більшості випадків роль присяжних є суто формальною, адже реальний вплив присяжних на хід процесу можливий тільки тоді, коли буде абсолютна єдність усіх трьох присяжних, оскільки в усіх інших випадках ключовою буде позиція двох суддів.

В. Федоров зазначає, що впровадження інституту присяжних у сучасних реаліях – не більше, ніж бажання влади продемонструвати прагнення до європейських ідеалів правосуддя та дотримання прав людини [1, с. 86]. Так, якщо ми реформуємо судову систему і прагнемо досягти європейського визнання, то можливо нам потрібно це якісно втілювати у життя? Тобто робити дієві кроки для реформування не тільки інституту присяжних, а й судової системи загалом. Не маючи чіткого регламентування у сьогоднішньому форматі, інститут суду присяжних не можна назвати дієвим, тому, на нашу думку, позиція цього автора не позбавлена змісту.

Також слід зазначити, що у Верховній Раді зареєстровано два проекти закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України» та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» №7022 від 10.08.2017 та №7022-1 від 21.08.2017 [7; 8].

Обидва законопроекти мають на меті внести зміни щодо інституту присяжних в Україні, а також врахувати ті проблеми та прорахунки, які виникають із застосуванням вже існуючих норм у практиці.

Зокрема, у другому законопроекті, де ініціатором виступає народний депутат України Сергій Влащенко, вперше дається визначення суду присяжних, пропонуються зміни щодо покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі, судовий розгляд здійснювався б у складі одно-

го професійного судді та дванадцяти присяжних. А також запроваджувалося б визнання судом присяжних підсудного винним у вчиненні злочину (на підставі вердикту суду присяжних про винуватість особи), суддя виносить вирок з визначенням міри покарання. У випадку визнання судом присяжних підсудного невинним у вчиненні злочину (на підставі вердикту суду присяжних про невинуватість особи) суддя виносить виправдувальний вирок.

Висновок. Інститут присяжних в Україні та світовій практиці зіграв значну роль у формуванні сучасних систем кримінальної юстиції, зокрема допомагаючи захищати незалежність судової влади та надаючи значущості самій участі громадян у здійсненні правосуддя.

Незважаючи на ряд недоліків інституту присяжних, на нашу думку, він має бути в Україні, в результаті чого система судочинства буде покращена і виведена на належний рівень функціонування. Тому для створення дієвого інституту присяжних необхідно проаналізувати їх функціонування за роки діяльності в Україні та внести зміни в законодавстві, спрямовані на реформування не лише суду присяжних а й судової системи України загалом.

Список використаних джерел

1. *Актуальні питання формування та затвердження списків присяжних в Україні* / Т. Нешик // *Теорія і практика*. – 2014 р. – Травень. – С. 84–89.
2. *Волоско І. Р. Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності* : дис. [Електронний ресурс] / І. Р. Волоско; Львівський національний університет ім. Івана Франка. – С. 244. – Режим доступу: <http://law.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/02/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE.pdf>.
3. *Закон України «Про судоустрій і статус суддів»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
4. *Конституція України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. *Кримінальний процесуальний кодекс України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. *Маланюк А. Право присяжного на участь у вирішенні правових питань у кримінальному провадженні* / А. Маланюк // *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні* : матер. XXI звітної наук.-практ. конф. (12–13 лютого 2015 р.) : у 2-х ч. Ч. 2. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного ун-ту ім. Івана Франка, 2015. – С. 233–236.
7. *Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку розгляду кримінальних проваджень колегіально судом та судом присяжних 7022 від 10.08.2017* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7022-1&skl=9.
8. *Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення функціонування суду присяжних в Україні 7022-1 від 21.08.2017* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7022&skl=9.
9. *Тертишник В. М. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при формуванні кримінального судочинства України* / В. М. Тертишник, Н. С. Солнишкіна // *Право і суспільство*. – 2012. – № 3. – С. 221–224.

References

1. *Neshik, T. (2014). Aktualni pytannya formuvannya ta zatverdzhennya spyskiv prysyazhnykh v Ukrayini* [Actual questions of formation and approval of jury lists in Ukraine]. *Teoriya i praktyka – Theory and practice* [in Ukrainian].
2. *Volosko, I.R. Sud prysyazhnykh v Ukrayini: osoblyvosti formuvannya ta diyalnosti* [Jury trial in Ukraine: peculiarities of formation and activity]. *Dysertatsiya Lvivskyy natsionalnyy universytet imeni Ivana Franka – Thesis of Lviv National University named by Ivan Franko*. <http://law.lnu.edu.ua> Retrieved from <http://law.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/02/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE.pdf> [in Ukrainian].
3. *Zakon Ukrayiny «Pro sudoustriy i status suddiv»* [The Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges»]. <https://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> [in Ukrainian].

4. *Konstytutsiya Ukrainy [The Constitution of Ukraine]*. <https://zakon.rada.gov.ua> Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
5. *Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrainy [Criminal Procedural Code of Ukraine]*. <https://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
6. Malanyuk, A. (2015). *Pravo prysyazhnoho na uchast u vyrishenni pravovykh pytan u kryminalnomu provadzhenni [The right of the jury to participate in solving legal issues in criminal proceedings]*. *Problemy derzhavotvorenniya i zakhystu prav lyudyny v Ukraini – Problems of state building and protection of human rights in Ukraine. Proceedings of the XXI Reporting Scientific and Practical Conference (February 12–13, 2015). (part 2), (pp. 233-236)*. Lviv: Faculty of Law of Lviv National University named by Ivan Franko [in Ukrainian].
7. *Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo udoskonalennya poryadku rozhlyadu kryminalnykh provadzen kolehialno sudom ta sudom prysyazhnykh 7022 vid 10.08.2017 [Draft Law on Amendments to the Criminal Procedural Code of Ukraine on Improvement of the Procedure for Review of Criminal Proceedings by Collective Court and Jury 7022 dated August 10, 2017]*. <http://w1.c1.rada.gov.ua>. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7022-1&skl=9 [in Ukrainian].
8. *Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Zakonu Ukrainy «Pro sudoustriy i status suddiv» shchodo udoskonalennya funktsionuvannya sudu prysyazhnykh v Ukraini 7022-1 vid 21.08.2017 [Draft Law on Amendments to the Criminal Procedural Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» on the improvement of the functioning of the jury trial in Ukraine 7022-1 dated August 21, 2017]*. <http://w1.c1.rada.gov.ua>. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7022&skl=9 [in Ukrainian].
9. Tertyshnyk, V.M., Solnyshkina, N.S. (2012). *Sud prysyazhnykh: sut ideyi ta yiyi mimikriya pry formuvanni kryminalnoho sudochynstva Ukrainy [Jury trial: the essence of the idea and its mimicry during the formation of criminal justice of Ukraine]*. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, (3), (pp. 221-224). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 7.02.2019.